Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 347.9
DOI: https://doi.org/10.17721/1728-2195/2026/1.131-7

Іванна КОЗАР, магістр
ORCID ID: 0009-0001-7510-6948
e-mail: ivannakozar04@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СУТНІСТЬ СПОРУ ПРО ПРАВО В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

В с т у п . ***Дослідження присвячено актуальній проблематиці визначення сутності, правової природи, структури та ролі категорії "спір про право" в цивільному процесі України. Аналізується її значення для розмежування видів проваджень (позовного, окремого та наказного). Звертається увага на відсутність єдиного підходу в науковій доктрині, неоднозначність тлумачення в судовій практиці та недосконалість законодавчих норм. Окремо розглядаються проблеми, які виникають через невизначеність цієї категорії, а також її вплив на ефективність цивільного судочинства, забезпечення доступу до правосуддя та формування єдності правозастосування. Метою статті є розвиток наукових напрацювань у досліджуваній сфері та сприяння підвищенню рівня правової обізнаності серед фахівців у галузі права.***

М е т о д и . ***У статті використано метод формально-логічний, діалектичний, порівняльно-правовий методи, що дозволило комплексно, цілісно дослідити значення категорії "спір про право" у цивільному судочинстві України.***

Р е з у л ь т а т и . ***Встановлено етимологічні та доктринальні підходи до поняття "спір про право". Визначено структуру спору про право (суб'єкти, об'єкт, предмет, матеріальна та процесуальна складові, умови виникнення та результати). Доведено, що спір про право є детермінантою позовного провадження та критерієм відмежування від непозовних проваджень. Окрему увагу приділено аналізу судової практики, зокрема і Європейського суду з прав людини, результатом чого стало виявлення проблеми встановлення наявності спору про право в межах окремого провадження.***

В и с н о в к и . ***На даний момент існують проблеми пов'язані з відсутністю єдиного визначення поняття "спір про право" та його структури, а також з неоднозначним застосуванням у судовій практиці. Для вдосконалення участі цієї категорії в цивільному процесі України запропоновано власне визначення та структуру, а також розпочати розробку чітких критеріїв наявності або відсутності спору про право.***

К л ю ч о в і с л о в а : ***спір про право, цивільний процес, окреме провадження, позовне провадження, судова практика.***

Вступ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що попри значну кількість наукових праць, у сучасній юридичній літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття "спір про право", його структури, моменту виникнення, а також критеріїв відмежування від суміжних правових категорій. Крім того, законодавство не містить легального визначення цього поняття, а судова практика нерідко наповнює його різним змістом залежно від процесуального контексту.

Постановка проблеми: категорія "спір про право" є однією з фундаментальних в науці цивільного процесуального права, яка виникає внаслідок конфлікту інтересів між суб'єктами правовідносин щодо існування, змісту, реалізації суб'єктивних прав та обов'язків. У межах сучасного цивільного судочинства значення цієї категорії виходить за межі суто матеріально-правового змісту, оскільки наявність або відсутність спору про право визначає вибір відповідної процесуальної форми розгляду справи, зокрема розмежування між позовним, наказним та окремим провадженням. На даний момент існують проблеми з визначенням змісту даної правової категорії, структурних елементів, а також питання, пов'язані з різним тлумаченням "спору про право" у практиці органів судової влади.

Мета і завдання даної роботи полягають у аналізі сутності, правової природи та змісту поняття спору про право, визначення його структури, дослідженні існуючих в науці підходів до визначення "спору право"; існування в різних провадженнях у цивільному судочинстві, а також з'ясування ролі та значення цієї категорії у правовій теорії та практиці застосування норм права; аналізі рішень суду з приводу використання і тлумачення даної категорії у практиці.

Методи

Для досягнення мети дослідження використано такі методи, як-от формально-логічний, порівняльний, системно-структурний та діалектичний. Формально-логічний метод було застосовано для аналізу нормативних положень Цивільного процесуального кодексу України, що регулюють здійснення судочинства у різних провадженнях, а також для з'ясування змісту категорії "спір про право" у законодавчому та доктринальному аспектах. **Діалектичний метод** дозволив виявити взаємозв'язок між матеріально-правовою природою спору про право та процесуальними формами його вирішення, а також сформулювати висновки щодо ролі цієї категорії у сучасному цивільному судочинстві. Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення наукових підходів до визначення поняття спору про право, а також для аналізу особливостей його прояву в позовному, наказному й окремому провадженнях.

Результати

Наукові підходи до визначення поняття "спір про право".

Етимологія слова спір має різні пояснення. Згідно тлумачного словника української мови спір, по-перше, визначається як словесне змагання; обговорення чого-небудь двома або кількома способами, в якому кожна зі сторін обстоює свою думку, свою правоту, а, по-друге, як взаємні домагання володіння щодо володіння чим-небудь, посідання чогось і т. ін., вирішувані переважно судом. Отже, існує визначення спору в двох значеннях: а) сперечання, змагання, суперечка та, б) домагання, вимагання чого-небудь в судовому порядку. При цьому друге значення, очевидно, є похідним від першого. Ю. В. Білоусов зазначає, що спір про право характеризує такий стан правовідносин, коли між сторонами

© Козар Іванна, 2026

існують певні розбіжності з приводу наявності, змісту та обсягу прав та обов'язків, здійснення яких є неможливим без судового втручання (Білоусов,2005).

Також існує наукова позиція, відповідно до якої під спором про право розуміють "певний стан суб'єктивного права" і зазначається, що спір є "суть суперечності, конфлікту, протиборства сторін", спір поділяється на матеріальний та процесуальний (Фурса,1999). На нашу думку, дана теза сформульована доволі абстрактно, а тому потребує певної конкретизації. По-перше, дана характеристика спору про право не розкриває в чому саме полягає стан суб'єктивного права, які його ознаки, особливості. Згідно тлумачного словника української мови стан- це обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває, існує; ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами. Видається, що таке тлумачення спору про право, без належного уточнення, може бути занадто широким. По-друге, не кожен конфлікт чи суперечність між особами має правовий характер. Спір про право виникає лише тоді, коли конфлікт стосується наявності, змісту, обсягу або способу реалізації конкретного суб'єктивного права чи юридичного обов'язку і має юридичне значення. Отже, необхідно підкреслювати саме правову природу такого конфлікту.

М. І. Балюк і Д. Д. Луспеник під спором про право розуміють спір, перешкоду у здійсненні цивільного права, яка згідно із законом може бути усунена за допомогою суду; наявність спору про право виникає в тому разі, коли одна сторона стверджує про наявність в неї відповідного права, а інша-про його відсутність (Балюк,Луспеник, 2008).

А. В. Нижний вказує, що основними положеннями щодо спору про право є такими: по-перше, вирішення спорів про право становить сутність позовного провадження; по-друге, спір про право не може вирішуватись у межах окремого або наказного провадження. Тобто в межах цивільного процесуального законодавства спір про право є єдиною та цілісною категорією, яка дозволяє відмежувати справи позовного провадження від справ окремого та наказного проваджень. Він доходить висновку, що щодо категорії "спір про право" спостерігається ситуація, коли внаслідок еволюції правового регулювання її зміст змінився настільки, що перестав відповідати слову, яке її позначає. Так, при дослідженні цього поняття слід виходити насамперед не з лексичного значення слова "спір", а з природи правовідносин, які на сьогодні у правозастосовній практиці позначаються терміном "спір про право". (Нижний, 2015, с.26-34)

Н. Ю. Сакара доходить висновку, що наявні позиції щодо дефініції такої правової категорії як "спір про право" можна об'єднати у шість груп. В такому випадку критерієм для класифікації, з позиції вченої, виступає зміст "спору про право". Так, по-перше, спір про право ототожнюється з правопорушенням або перешкодами в здійсненні права; по-друге, він характеризується як правовідношення (охоронне або ж організаційно-охоронне, або таке, що виникає в результаті пред'явлення вимоги, "конфліктне") або певний стан регулятивного правовідношення; по-третє, спір про право розглядають як засіб захисту, тобто вважається, що він набуває властивостей юридичної категорії лише з моменту його заяви заінтересованою особою в певному порядку; згідно з четвертим підходом, спір про право визначають як юридичний склад, що утворюється внаслідок накопичення кількох юридичних дій (також бездіяльності) сторін цивільних правовідносин. Науковцями, визначення яких можна об'єднати в п'яту групу, під спором про право пропонується розуміти суперечки, розбіжності волевиявлень, конфлікти між суб'єктами правовідносин щодо їх прав та обов'язків, а згідно з шостою позицією, цим терміном позначається твердження хоча б одного з учасників спору про наявність певного матеріального правовідношення між суб'єктами спору та про порушення або оспорювання його, заявника, суб'єктивного права іншим суб'єктом спору. (Сакара, 2017, с.63–68)

В цілому погоджуючись з висновками вченої щодо найбільшої обґрунтованості визначень поняття, наданих п'ятою та шостою групою науковців варто додати, що такі інтерпретації зосереджують увагу саме на сутності правової категорії, яка аналізується в роботі, а також вони звертають увагу на одну з важливіших ознак спору – наявності протилежних правових позицій у сторін. Отже, спір про право не зводиться лише до протистояння чи конфлікту інтересів між суб'єктами правовідносин. Він виступає правовою формою прояву цього протиборства – упорядкованою, юридично значущою суперечністю, яка може бути остаточно розв'язана лише через застосування належних процесуальних механізмів компетентними органами (судом) або уповноваженими особами в межах цивільного судочинства. Така правова форма не лише забезпечує захист порушених, оспорюваних чи невизнаних суб'єктивних прав і інтересів, а й виконує важливу сигнальну функцію: виникнення спору про право є чітким індикатором наявних прогалин у законодавстві, недостатнього або неналежного регулювання суспільних відносин.

Структура спору про право. Даний аспект не є достатньо вивченим в науці цивільного процесуального права. Проте кожне правове вище має свою будову. Тому в контексті дослідження варто проаналізувати структуру спору про право. Варто за доцільне розпочати з аналізу структури спору з позицій конфліктології. В сучасній конфліктології існують різні погляди щодо структури конфліктів, але більшість конфліктологів виокремлюють наступні основні елементи структури: 1) учасники (сторони); 2) умови конфлікту; 3) предмет та об'єкт конфлікту; 4) образи (відображення предмету конфлікту у свідомості суб'єкта конфліктної взаємодії) конфліктної ситуації; 5) можливі дії учасників конфлікту; 6) результати конфліктної взаємодії. (Іванов, Іванова, 2004) Фахівці з юридичної конфліктології виділяють невід'ємні елементи юридичного конфлікту: суб'єкти (учасники) конфлікту, об'єкт конфлікту; просторові параметри конфлікту; результати конфліктної взаємодії. Учасниками конфлікту можуть бути фізичні особи (громадяни, іноземці, особи без громадянства та ін.), юридичні особи, посадові особи, органи держави, органи місцевого самоврядування та держава в цілому. Об'єкт юридичного конфлікту – суспільні відносини, що регулюються й охороняються правом (матеріальні й нематеріальні блага, інтереси). Просторові параметри юридичного конфлікту – територія, на якій відбувається конфлікт. Для того, щоб правильно оцінити роль знову долучених до конфлікту осіб, необхідно знати часові межі конфлікту (тривалість конфлікту, його початок і кінець). (Кім, Лаврухін, 2018)

А. О. Дика у своїй роботі зазначає, що спір про право як і будь яке правовідношення, включає в себе суб'єктів (осіб, що беруть участь у ньому), об'єкт (конкретне матеріальне або нематеріальне благо), предмет спору (протиборство), юридичний зв'язок суб'єктів з об'єктом і предметом спору (самі права і обов'язки суб'єктів та

підстави їх виникнення). Для наявності спору про право має існувати дві сторони, які не просто заперечують наявність права в іншої особи, але вони мають також володіти правами або встановлюване право породжуватиме для них певні обов'язки. Тому очевидно, що для виявлення наявності спору про право недостатньо, щоб хтось просто спорив про права іншої особи, а такий спір повинен мати місце між правоздатними і дієздатними особами, які мають пряму заінтересованість у результатах розгляду справи та наявність протилежних інтересів у результаті розгляду справи. Вчена пропонує концепцію, відповідно до якої спір включає в себе дві складові: матеріальну і процесуальну. Матеріальна складова правового спору зводиться до матеріально-правової вимоги, об'єктивованої в форму претензії, заяви, позову тощо, яку учасник правовідносини, який вважає, що його інтереси знаходяться в суперечності з інтересами іншої особи, пред'являє такій особі (матеріальна складова правового конфлікту) і/або третій незаінтересованій стороні. Процесуальна складова правового спору полягає в наявності правовідносин, процесуальної взаємодії, спрямованої на вирішення виниклого спору, між ініціатором спору і особою, до якої була подана вимога. Можна, помітити, що даний автор ототожнює поняття спору про право і правового спору. В підсумку зазначено, що матеріальний та процесуальний аспекти спору про право нерозривно пов'язані між собою, оскільки для захисту порушених суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів існує необхідність звернення із матеріально-правовою вимогою до суду, внаслідок чого виникають процесуальні правовідносини (Дика, 2017).

На нашу думку, така позиція є доволі цікавою, логічною, проте потребує критичного осмислення і висловлення деяких зауважень. Насамперед, як вже зазначалось вище ,концепція розуміння спору про право як правовідношення не є достатньо виправданою з огляду на низку факторів, наприклад, порушення єдності прав та обов'язків як однієї з ознак правовідносин під час виникнення конфлікту (в однієї сторони може виникати право, але в іншої сторони не виникне кореспондуючий обов'язок), спір про право радше фіксує розрив юридичних позицій сторін; спір про право може виникати і у ситуації, коли між його сторонами попередньо не існувало жодних правовідносин.

Н. Ю. Сакара вказує, що у структурі спору про право варто виділяти предмет, підставу та зміст. Предметом спору є певні суб'єктивні права, свободи чи інтереси. Останнім, по-перше, має бути притаманна правова невизначеність, зумовлена як наявністю сумнівів щодо їх існування, так і обсягу, сфери дії або способу реалізації. При цьому спірними можуть виступати як питання права, так і питання факту, зокрема юридичного тлумачення тієї чи іншої норми права. По-друге, результат вирішення спор має бути визначальним для таких суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, а не мати лише незначний зв'язок або віддалені наслідки. По-третє, суб'єктивне право, свобода чи інтерес, з приводу яких виникає спір, хоча б на "спірних" підставах має визнаватися в законодавстві. Підставами спору є обставини, що спричинили правову невизначеність суб'єктивних прав, свобод чи інтересів. При цьому, якщо виникнення останніх безпосередньо залежить від вчинення певних дій або настання передбачених законом подій, спір не може виникнути, доки зазначені юридичні факти не будуть мати місце. Такі обставини мають бути "справжніми" та "серйозними", щоб не утворювалося враження, що вимоги є необґрунтованими та безпідставними. Зміст спору, в свою чергу, становить когнітивна інтерпретація особою (ініціатором спору) наявності порушення, невизнання чи оспорювання її суб'єктивних прав, свобод чи інтересів протилежною стороною, що тягне за собою їх невизначеність й, як наслідок, перешкоджає реалізації суб'єктивних прав, хоча не обов'язково, щоб все наведене мало місце. Іншими словами, вистачить того, щоб ініціатор спору вважав, що все вищезазначене має місце й допущено особою, до якої висуваються вимоги. При цьому визначення такої особи є обов'язковим, оскільки інакше спору не виникає, він може мати місце лише за наявності двох сторін. (Сакара, 2017, с. 63–68)

Щодо змісту спору, дана концепція, по суті, закріплює суб'єктивістський підхід: достатньо того, щоб ініціатор спору вважав свої права порушеними, – і спір вже існує. Цей підхід породжує ризик зловживання процесуальними правами та штучного ініціювання спорів. Тому вважаємо за необхідне доповнити характеристику змісту спору об'єктивним корективом: когнітивна інтерпретація ініціатора, хоча й є достатньою для виникнення спору, не може бути свідомо позбавленою будь-якого правового підґрунтя.

Отже, структура спору про право є багатокомпонентною та поєднує як загальні елементи конфлікту, так і специфічні юридичні ознаки, зумовлені його правовою природою. До основних структурних елементів спору про право доцільно віднести: суб'єктів спору, об'єкт спірних правовідносин; умови виникнення, протікання спору і результати взаємодії сторін.

Спір про право в позовному, окремому і наказному провадженнях. Цивільний процесуальний кодекс України (ЦПК України) в частині 2 статті 19 вказує, що цивільне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими цим Кодексом, у порядку: 1) наказного провадження; 2) позовного провадження (загального або спрощеного); 3) окремого провадження. Згідно з частиною 1 статті 293 ЦПК України окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. А частина 6 статті 294 ЦПК України закріплює правило, відповідно до якого якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах. Якщо звернутися до положень законодавства, що регулюють позовне провадження, то частина 4 статті 19 ЦПК України визначає перелік справ, які можуть розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження, а також містить норму, яка закріплює, що загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні.

Спрямування позовного провадження на вирішення спору про право виступає найбільш визначальною ознакою цього порядку, на яку звертають увагу практично всі вчені процесуалісти в теорії цивільного процесу. Її відсутність в окремому та наказному провадженні вказує, що спір про право виступає детермінантою проваджень цивільного судочинства, в межах яких вирішується

цивільна справа по суті. Спір про право не тільки виступає матеріально-правовим критерієм розмежування проваджень у цивільному процесі. Він організовує цивільні процесуальні правовідносини в позовному провадженні в єдину систему. Весь порядок розгляду та вирішення цивільних справ позовного провадження націлений на врегулювання чи вирішення спору про право (Бобрик, Савчин, 2025, с. 51).

Також в юридичній літературі зустрічаються позиції, згідно з якими відсутність спору про право в наказному та окремому провадженнях у цивільному судочинстві має наслідком не поширення на дані види проваджень п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод (Комаров, Сакара, 2007, с. 15). Вважаємо таку тезу не зовсім виправданою. В якості аргументації варто звернутися до рішень Європейського суду з прав людини, який надає "живе" тлумачення нормам Конвенції у процесі розгляду скарг, оскільки враховує не лише умови за яких даний міжнародно-правовий акт було прийнято, але й важливі виклики сучасності. Наприклад, у рішенні "Наталія Михайленко проти України" від 30 серпня 2013 року, яке стосувалося порушення пункту 1 статті 6 та статті 13 ЄКПЛ, в частині того, що заявниця не могла подати заяву про поновлення її цивільної дієздатності через дискримінаційні положення чинного на той момент ЦПК України, Європейський суд з прав людини вказав, що пункт 1 статті 6 Конвенції гарантує кожному право на подання до суду скарги, пов'язаної з його або її правами та обов'язками цивільного характеру. На це "право на суд", в якому право на доступ до суду є одним з його аспектів, може посилатися кожен, хто небезпідставно вважає, що втручання у реалізацію його або її прав цивільного характеру є неправомірним, та скаржиться на те, що відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції йому не було надано жодних можливостей подати до суду скаргу. В пункті 32 даного рішення Європейський Суд з прав людини робить важливе, з моєї точки зору, застереження: "більш того, Конвенція призначена для гарантування не теоретичних або примарних прав, а прав практичних та ефективних. Це особливо стосується гарантій, закріплених статтею 6 Конвенції, з огляду на визначне місце, яке у демократичному суспільстві займають право на справедливий суд разом з усіма гарантіями за цією статтею". ЄСПЛ розглядає не тільки справи, які пов'язані безпосередньо з наявністю спору про право, але й робить висновок, що ЄКПЛ повинна бути гарантом забезпечення захисту прав та свобод людини у сучасному світі. Якщо говорити про "спір про право" в окремому провадженні, то, перш за все варто зазначити, що в науковій літературі відсутність спору про право завжди розглядається як основний критерій виокремлення даного порядку розгляду справ. В частині 2 статті 293 ЦПК України наводиться виключний перелік справ, які на думку законодавця, характеризуються відсутністю спору про право між сторонами, до них, зокрема, віднесено справи про: усиновлення, надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності, обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх тощо.

Як зазначає О. О. Грабовська цивільні справи, що підлягають вирішенню в порядку окремого провадження, вельми вирізняються одна від одної предметно, суб'єктним складом, доказовою базою тощо, але їх об'єднує така правова характеристика як відсутність спірних правовідносин. Та якщо немає спору між учасниками справи, то логічним є виникнення сумніву щодо обгрунтованості судового порядку вирішення справ окремого провадження. Проте, з огляду на категорії цивільних справ, які підлягають розгляду судами в порядку окремого провадження, видаються логічними міркування про те, що суспільство визнає правильним та доцільним саме судовий порядок захисту окремих прав, свобод чи інтересів, й саме рішення суду є тим актом, який найбільш якісно виконає певну функцію в певній сфері правовідносин (Грабовська, 2025).

Згідно з частиною 3 статті 294 ЦПК України "справи окремого провадження розглядаються судом з додержанням загальних правил, встановлених цим Кодексом, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду. Інші особливості розгляду цих справ встановлені цим розділом". В контексті відсутності спору про право в окремому провадженні, важливо проаналізувати також і зміст документів, якими порушуються справи у відповідних провадженнях: позовної заяви і заяви у справах окремого провадження. Відповідно до пункту 4 частини 3 статті 175 ЦПК позовна заява обов'язково повинна містити зміст позовних вимог: спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити у рішенні; якщо позов подано до кількох відповідачів – зміст позовних вимог щодо кожного з них. Тобто позовна заява має включати в себе матеріально-правову вимогу позивача до відповідача. Проаналізувавши ряд статей, які формують вимоги до заяв у порядку окремого провадження, можемо дійти висновку, що такої вимоги вони не містять. Також, можна вказати, що у контексті основної ознаки справ окремого провадження – відсутності спірних правовідносин, звертає на себе увагу зміст частини 1 статті 293 ЦПК України, яка містить дефініцію поняття "окреме провадження", що наведена вище. Як бачимо, в ній не йдеться про вказівку законодавця на відсутність спору у справах окремого провадження, але йдеться про те, що окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, а непозовним може бути лише безспірне (Грабовська, 2025). Наказне провадження, згідно з частиною 3 статті 19 ЦПК України, призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо.

М. В. Вербіцька визначає наказне провадження як самостійний, спрощений вид провадження в цивільному процесі, застосування якого обумовлено правовою природою матеріально-правових вимог стягувача, їх безспірністю, а також достовірністю письмових документів, що підтверджують ці вимоги (Вербіцька,2001, с. 20).

Як зазначає Я. В. Нечипорук ознака безспірності наказного провадження у ЦПК України проявляється, зокрема, в механізмі скасування судового наказу. Ч. 3 ст. 171 ЦПК України закріплює, що у разі відсутності підстав для повернення заяви про скасування судового наказу, суддя не пізніше двох днів після її подання постановляє ухвалу про скасування судового наказу, в якій роз'яснює заявнику (стягувачу) його право звернутися до суду із тими самими вимогами в порядку спрощеного позовного провадження. Тобто по суті у суду нема повноважень вирішувати питання про доцільність чи недоцільність скасування судового наказу, приймати рішення щодо необґрунтованості заяви про скасування судового наказу. Адже у разі дотримання формальних

критеріїв до такої заяви суд має скасувати судовий наказ. Такий механізм відповідає ознаці безспірності наказного провадження (Нечипорук, 2023).

Особливий характер наказного провадження полягає в тому, що будь-яке заперечення боржником вимог, викладених у заяві про видачу судового наказу, слугує процесуальним індикатором наявності спору про право між сторонами. Такий підхід зумовлений самою природою наказного провадження як спрощеної форми судового захисту, що допускається лише за відсутності спору щодо суб'єктивного права чи обов'язку. У разі висловлення боржником заперечень безспірний характер вимоги втрачається, а отже виникає необхідність переходу до позовної форми захисту. З позиції процесуальної економії цей механізм є виправданим, оскільки дозволяє уникнути розгляду спірних правовідносин у спрощеній процедурі та забезпечує вирішення справи в межах позовного провадження з дотриманням принципів змагальності, рівності сторін і повного дослідження доказів.

Аналіз судової практики. Єдиний державний реєстр судових рішень містить значну кількість судових рішень, які пов'язані з категорією "спір про право". В контексті даної роботи видається обґрунтованим проаналізувати деякі з них. У постанові Верховного Суду від 21 травня 2025 року у справі № 754/13001/23 вказується, що під спором про право необхідно розуміти певний стан суб'єктивного права; спір є суть суперечності, конфлікт, протиборство сторін, спір поділяється на матеріальний і процесуальний. Таким чином, під час розгляду справ у порядку окремого провадження виключається існування спору про право, який пов'язаний з порушенням, оспорюванням або невизнанням, а також недоведенням наявності суб'єктивного права за умов, що є певні особи, які перешкоджають у реалізації такого права. Про неврахування висновків, викладених у вказаній постанові Верховного Суду, заявник вказує у касаційній скарзі. Ухвалюючи оскаржувану постанову, суд апеляційної інстанції зазначив, що факт, про встановлення якого просить заявник, не підлягає встановленню у порядку окремого провадження, оскільки існує спір про право, який підлягає розгляду в порядку позовного провадження. Апеляційний суд не врахував, що існування спору про право повинно бути реальним, а не гіпотетичним і не зазначив, з ким та про яке право у заявника існує спір.

Цікавою також є постанова Верховного Суду у складі Касаційного господарського суду від 13 грудня 2022 року у справі № 910/862/22 вказується, що поняття "спір про право" має розглядатися не суто технічно, йому слід надавати сутнісного, а не формального значення. Тому, вирішуючи питання, чи свідчить вимога кредитора (кредиторів) про наявність спору про право, слід враховувати, що спір про право виникає з матеріальних правовідносин і характеризується наявністю розбіжностей (суперечностей) між суб'єктами правовідносин з приводу їх прав та обов'язків і неможливістю їх здійснення без усунення перешкод в судовому порядку. Спір про право може спостерігатися також у випадку, коли на шляху здійснення особою права виникають перешкоди, які можуть бути усунуті за допомогою суду. Отже, спір про право пов'язаний виключно з порушенням, оспоренням, невизнанням або недоведенням суб'єктивного права, при якому існують конкретні особи, які перешкоджають в реалізації права. Також в даному судовому рішенні акцентується увага на тому, що законодавство не містить переліку критеріїв для висновку про існування спору про право, який може бути виражений як в процесуальній формі – підтверджуватися судовими актами, так і в матеріально-правовій формі – підтверджуватися юридичними фактами.

Доцільно проаналізувати постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 лютого 2024 року у справі № 545/844/23. Згідно з матеріалами даної справи син звернувся до суду з заявою про встановлення факту родинних відносин між ним та його дядьком та тіткою, що необхідно для прийняття спадщини. Нотаріусом було відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, оскільки були відсутні документи, які б підтверджували наявність родинних відносин. Ухвалою суду першої інстанції заявнику було відмовлено у відкритті провадження у порядку окремого провадження, оскільки на думку суду в даній ситуації наявний спір про право, а саме встановлення юридичного факту може вплинути на спадкові права, а саме – право власності на земельну ділянку. Постановою Полтавського апеляційного суду апеляційну скаргу заявника було залишено без задоволення, а ухвалу суду першої інстанції без змін. Верховний Суд вказав, що під час розгляду справ у порядку окремого провадження виключається існування спору про право, який пов'язаний з порушенням, оспорюванням або невизнанням, а також недоведенням наявності суб'єктивного права за умов, що є певні особи, які перешкоджають у реалізації такого права. Відмовляючи у відкритті провадження у справі, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, дійшов висновку про те, що факт родинних відносин не підлягає встановленню у порядку окремого провадження, оскільки в цьому випадку існує спір про право, який підлягає розгляду у порядку позовного провадження. Проте з такими висновками судів погодитися не можна, оскільки вони не відповідають нормам права, які підлягають застосуванню. суди не встановили коло спадкоємців, а також між ким існує спір, адже існування спору про право повинно бути реальним, а не гіпотетичним. Необхідність встановлення факту родинних відносин для отримання спадщини саме по собі не свідчить про наявність спору. Тобто, висновок судів про наявність спору про право є передчасним і нічим не підтверджений. Також Верховний Суд звернув увагу, що без відкриття провадження у справі неможливо встановити фактичні обставини щодо наявності спору про право.

На нашу думку, таке рішення судів першої та апеляційної інстанції свідчить про недостатню розробленість тематики спору про право на рівні законодавства. Також, хочеться зазначити, що аналіз поняття "спір про право" надавав також і Європейський Суд з прав людини у низці свої рішень. Концепція, розроблена даним міжнародним судовим органом, вартує уваги, оскільки, саме воно має виступати певним стандартом для подальшого розуміння і належного використання у юридичній практиці країн-учасниць Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зокрема і в Україні. Так, наприклад, у справах "Ringeisen v. Austria" та "Alaverdyan v. Armenia" вказується, що використання французького слова "оспорювання" (contestation) свідчить про наявність розбіжностей між двома протидіючими сторонами, якими можуть бути як дві приватні особи, так і приватна особа й держава що не можуть бути вирішені в межах неконфліктної односторонньої процедур.

Дискусія і висновки

Отже, аналізуючи вищезазначений матеріал приходимо до висновків, що в науці цивільного процесуаль-

ного права на даний момент не сформованого єдиного підходу до визначення поняття "спір про право" та його правової природи. Кожен з науковців відображає у дефініції ті характерні ознаки даної категорії, які вважає основоположними. Вважаю, що "спір про право" можна визначити як юридичну суперечність між двома або більше суб'єктами щодо наявності, відсутності, змісту, обсягу суб'єктивного права або ж обов'язку, яка виявляється у існуванні протилежних правових позицій у суб'єктів спору, які підкріплені належними доказами, і яка вимагає вирішення компетентним органом (судом) у чіткій, регламентованій законом процесуальній формі.

Недостатньо розробленим і перспективним для подальших досліджень вважаю напрямок щодо вивчення структури, елементів спору про право. Найбільш доцільно до структури включати суб'єктів спору, об'єкт, щодо якого виник спір; умови виникнення, протікання спору і результати взаємодії сторін. З моєї точки зору така структура найкраще відобразить здобутки сучасної юридичної конфліктології.

Аналіз судової практики, зокрема рішень Верховного Суду та Європейського суду з прав людини, підтверджує, що на практиці питання встановлення наявності або відсутності спору про право нерідко викликає труднощі. Судова практика свідчить про необхідність надання цій категорії не лише формального, але й змістовного тлумачення з урахуванням характеру матеріальних правовідносин, наявності протилежних правових позицій сторін та можливості реалізації суб'єктивного права без судового втручання.

Щодо окремого провадження, його правова природа безпосередньо пов'язана з відсутністю спору про право як ключової матеріально-правової ознаки цього виду цивільного судочинства. Саме безспірний характер правовідносин зумовлює можливість розгляду справ у порядку окремого провадження. Специфіка окремого провадження полягає в тому, що, попри відсутність класичного матеріально-правового конфлікту між сторонами, судове втручання залишається необхідним через особливу значущість відповідних юридичних фактів або станів для подальшої реалізації суб'єктивних прав особи.

Окремим напрямом для наукових розробок може стати встановлення критеріїв наявності та відсутності спору про право. Це допоможе підвищити рівень правової визначеності та сприятиме формуванню єдиної правозастосовної практики. Також важливо підкреслити, що важливим є продовження наукових досліджень у напрямку визначення співвідношення поняття "спору про право" та суміжних категорій (юридичний спір, правовий спір, спір про факт), що допоможе чітко встановити місце спору про право в юридичній науці та практиці.

Джерела фінансування. Автор заявляє про відсутність зовнішнього фінансування для проведення цього дослідження та підготовки рукопису до публікації.

Список використаних джерел

Балюк, М. І., & Луспеник, Д. Д. (2008). *Практика застосування Цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях та відповідях): Коментарі, рекомендації і пропозиції*. Харків юридичний.

Бобрик, В. І., & Савчин, Н. М. (2025). Спір про право як матеріально-правовий критерій диференціації проваджень цивільного судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал, 6*, 49–52. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-6/9

Вербіцька, М. В. (2001). Наказне провадження у цивільному процесі України [Рукопис докторської дисертації]. Львівський національний університет імені Івана Франка.

Грабовська, О. О. (2025). Специфіка реалізації змагальних прав у справах окремого провадження в цивільному судочинстві. *Київський часопис права, 2*, 96–105. https://doi.org/10.32782/klj/2025.2.11

Дика, А. О. (2017). Сутність спору про право: матеріальний та процесуальний аспект. *Часопис Київського університету права, 2*, 126–129.

Іванов, В. М., & Іванова, О. В. (2004). *Юридична конфліктологія*. МАУП

Комаров, В. В., & Сакара, Н. Ю. (2007). *Право на справедливий судовий розгляд в цивільному судочинстві*. Національна юридична академія України.

Лаврухін, О. В., & Кім, К. В. (2018). Сутність поняття юридичний конфлікт. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Право", 26*, 61–63.

Нечипорук, Я. В. (2023). Наказне провадження в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україні: дієвий судовий захист чи процесуальна ілюзія. *Юридичний науковий електронний журнал, 10*, 115–118. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/26

Нижний, А. В. (2015). Спір про право у цивільному процесуальному законодавстві та судовій практиці. *Вісник Верховного Суду України,* 3(175), 26–34.

Постанова Верховного Суду від 21 травня 2025 року у справі № 754/13001/23 https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=128422241

Постанова Верховного Суду у складі Касаційного господарського суду від 13 грудня 2022 року у справі № 910/862/22. https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=108025327

Постанова Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 07 лютого 2024 року у справі № 545/844/23. https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=116919861&red=1000030c7cf5334a8362b7e7cdc3ee16d4a16a&d=5

Рішення ЄСПЛ у справі "Наталія Михайленко проти України" від 30 травня 2013 року, заява №49069/11. https://ips.ligazakon.net/document/SOO00547

Сакара, Н. Ю. (2017). Зміст та правова природа юридичного спору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право,* 46(1), 63–68.

Тлумачний словник української мови. (б.д.). slovnyk.ua https://slovnyk.ua/

Фурса, С. Я. (1999). *Окреме провадження у цивільному процесі України*. Поліграфічний центр Київського університету імені Тараса Шевченка.

Білоусов, Ю. В. (Ред.) Цивільний процес. (2005). Київ.

Цивільний процесуальний кодекс України. (2025). Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

Alaverdyan v. Armenia. (2010). https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-100411%22]}

Ringeisen v. Austria. (1971). http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57565

References

Baliuk, M. I., & Lutsenyk, D. D. (2008). *Practice of Application of the Civil Procedure Code of Ukraine (Civil Proceedings in Questions and Answers): Comments, Recommendations and Proposals*. Kharkiv: Yurydychna Literatura [Legal Literature].

Bobryk, V. I., & Savchyn, N. M. (2025). Dispute over the right as a substantive legal criterion for the differentiation of proceedings in civil justice. *Legal Scientific Electronic Journal*, 6, 49–52. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-6/9

Verbytska, M. V. (2001). *Writ proceedings in the civil process of Ukraine* [Manuscript of Doctoral Dissertation]. Ivan Franko National University of Lviv.

Hrabovska, O. O. (2025). Specifics of the exercise of adversarial rights in cases of separate (special) proceedings in civil justice. *Kyiv Law Journal*, 2, 96–105. https://doi.org/10.32782/klj/2025.2.11

Dyka, A. O. (2017). The essence of a dispute over the right: material and procedural aspects. *Journal of the Kyiv University of Law*, 2, 126–129.

Ivanov, V. M., & Ivanova, O. V. (2004). *Legal Conflictology*. MAUP.

Komarov, V. V., & Sakara, N. Yu. (2007). The right to a fair trial in civil proceedings. National Law Academy of Ukraine.

Lavrukhin, O. V., & Kim, K. V. (2018). The essence of the concept of "legal conflict". *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Law"*, 26, 61–63.

Nechyporuk, Ya. V. (2023). Writ proceedings under the conditions of the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine: effective judicial protection or procedural illusion. *Legal Scientific Electronic Journal*, 10, 115–118. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/26

Nyzhnyi, A. V. (2015). Dispute over the right in civil procedural legislation and court practice. *Bulletin of the Supreme Court of Ukraine*, 3(175), 26–34.

Resolution of the Supreme Court dated 21 May 2025 in case No. 754/13001/23. https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=128422241

Resolution of the Supreme Court composed of the Cassation Commercial Court dated 13 December 2022 in case No. 910/862/22. https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=108025327

Resolution of the Supreme Court composed of the Cassation Civil Court dated 07 February 2024 in case No. 545/844/23. https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=116919861

Decision of the European Court of Human Rights in the case of *Nataliya Mykhailenko v. Ukraine* dated 30 May 2013, application No. 49069/11. https://ips.ligazakon.net/document/SOO00547

Sakara, N. Yu. (2017). The content and legal nature of a legal dispute. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series Law*, 46(1), 63–68.

Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language. (n.d.). slovnyk.ua. https://slovnyk.ua/

Fursa, S. Ya. (1999). *Separate (special) proceedings in the civil process of Ukraine*. Printing Centre of Taras Shevchenko Kyiv University.

Bielousov, Yu. V. (Ed.). (2005). *Civil Process*. Kyiv.

Civil Procedure Code of Ukraine. (2025). Code of Ukraine dated 18 March 2004 №1618-IV. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

Alaverdyan v. Armenia. (2010). https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-100411%22]}

Ringeisen v. Austria. (1971). http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57565

Отримано редакцією журналу / Received: 14.04.26
Прорецензовано / Revised: 15.05.26
Схвалено до друку / Accepted: 09.06.26
Опубліковано / Published: 20.07.26

Ivanna KOZAR, Master's Student
ORCID ID: 0009-0001-7510-6948
e-mail: ivannakozar04@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE ESSENCE OF THE DISPUTE CONCERNING THE RIGHT IN UKRAINIAN CIVIL PROCEEDINGS

B a c k g r o u n d . ***The study is devoted to the relevant issue of determining the essence, legal nature, structure, and role of the category of a "dispute concerning the right" in the civil procedure of Ukraine. Its significance for distinguishing between types of proceedings (action proceedings, separate proceedings, and order proceedings) is analysed. Particular attention is paid to the absence of a unified approach in legal doctrine, ambiguity of interpretation in judicial practice, and imperfections in legislative provisions. Special consideration is given to the problems arising from the uncertainty of this category, as well as to its impact on the effectiveness of civil justice, ensuring access to justice, and promoting uniformity in the application of law. The purpose of the article is to develop scholarly approaches in the relevant field of research and to contribute to improving the level of legal awareness among legal professionals.***

M e t h o d s . ***The article employs formal-logical, dialectical, and system-structural methods, which made it possible to comprehensively and holistically examine the significance of the category of a "dispute concerning the right" within the civil justice system of Ukraine.***

R e s u l t s . ***Etymological and doctrinal approaches to the concept of a "dispute concerning the right" have been identified. The structure of a dispute over a right has been determined, including its subjects, object, subject matter, substantive and procedural components, conditions of emergence, and outcomes. It has been established that a dispute over a right constitutes a determinant of action proceedings and serves as a criterion for distinguishing them from non-contentious proceedings. Particular attention is paid to the analysis of judicial practice, including that of the European Court of Human Rights, which made it possible to identify the problem of establishing the existence of a dispute over a right within separate proceedings.***

C o n c l u s i o n s . ***At present, there are problems associated with the absence of a unified definition of the concept of a "dispute concerning the right" and its structure, as well as with its inconsistent application in judicial practice. In order to improve the functioning of this category within the civil procedure of Ukraine, the author proposes an original definition and structure, as well as the initiation of the development of clear criteria for determining the presence or absence of a dispute over a right.***

K e y w o r d s : ***dispute concerning the right, civil procedure, separate proceedings, action proceedings, judicial practice.***

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.